

[https://doi.org/10.59911/mgg.2786-7994.2023.2\(7\).295202](https://doi.org/10.59911/mgg.2786-7994.2023.2(7).295202)

УДК 550.9(477)

В. В. Яковлева, І. А. Ковтун

МУЗЕЙ КОШТОВНОГО І ДЕКОРАТИВНОГО КАМІННЯ – ІСТОРІЯ, ВИЗНАННЯ, РОЗВИТОК

Музей коштовного і декоративного каміння належить до числа відомих музейних закладів присвячених геологічній тематиці. Створення Музею розвивалося паралельно із діяльністю з дослідження та експлуатації Волинського родовища камерних пегматитів. Колекція представлених в установі зразків з Волинського родовища камерних пегматитів, корисних копалин природно-сировинної бази України та мінералів і гірських порід з родовищ світу заслужено отримала статус унікальної. Це зібрання, що стало результатом багаторічної клопіткої праці місцевих спеціалістів, знане і шановане як серед фахівців геологічної науки, так і серед численних прихильників природи. Значна частина експонатів Музею є унікальними і не мають аналогів в світі. Колекція має виняткове значення для науки і не підлягає відтворенню у разі її руйнування, тому що втрата рідкісних експонатів не може бути замінена на інші подібні. Вісім зразків з колекції мають власні імена, присвячені як видатним вченим світового рівня визнання, так і назвам, що відображають характерні ознаки, які фігурують у світовій мінералогічній літературі.

Стратегія розвитку Музею передбачає: поширення геологічних знань, залучення широкого загалу відвідувачів, забезпечення повноцінного функціонування як наукового та культурно-просвітницького закладу, подальший розвиток як осередку геолого-мінералогічного життя, піднесення рівня його роботи відповідно до сучасних вимог, розвиток інфраструктури, розширення онлайн ресурсів.

Ключові слова: музей коштовного і декоративного каміння, топаз, берил.

Від самого початку свого створення Музей розвивався паралельно із діяльністю по дослідженню та експлуатації Волинського родовища камерних пегматитів. Цей довгий у часовому вимірі проміжок (промисловий видобуток

сировини на родовищі почався в 30-х роках минулого століття) увібрав в себе всі складнощі організаційних робіт, лихоліття війни та післявоєнної відбудови, роботи з переходу на нові етапи освоєння родовища. Для Музею цей шлях також складався непросто.

Початок всьому покладено ще в другій половині XIX ст., коли відомими науковцями, дослідниками, в числі яких Осовський, Морозевич, Миклухо-Маклай, вперше було звернуто увагу на геологічні особливості Житомирщини. Предметом вивчення стали знайдені біля сіл Гута-Потіївська та Писарівка Житомирського повіту нагромадження кременів та кварцу. Дещо пізніше ці зразки були доповнені знахідками топазу і берилу, першовідкривачем яких став Г.І. Осовський, що в статті 1867 року під назвою «Геолого-геогностичний нарис Волинської губернії» вперше зробив наголос на важливості відкритого родовища. Після цих подій почала зростати цінність отриманих на родовищі мінералів і порід, що стають експонатами ряду приватних колекцій, але про створення зібрання колекції на місці робіт поки ще не йшлося.

На початку XX ст. вивчення родовища набуває все більшого наукового і прикладного характеру. Цьому зокрема всіляко сприяла діяльність відомого вченого, краєзнавця, географа П.А. Тутковського, яким написана ґрунтова праця про ландшафти і ґрунти Волині, та геолога С.В. Бельського, що проводив роботи по розвідці корисних копалин. Останнім були зроблені чергові вагомні знахідки мінералів з камерних пегматитів Волині, зокрема топазу, що лягли в основу опису зразків з родовища, виданого у 1911 р. Л.Івановим.

Великим розмахом проведених робіт, початком систематичних пошукових та добувних робіт були ознаменовані передвоєнні роки. Зокрема 1931 р. можна вважати датою переходу до цілеспрямованого освоєння родовища, стаціонарного режиму робіт, адже завдання з його вивчення покладалось на партію Українського геолого-розвідувального тресту під керівництвом В.П.Амбургера. Знайдені і розкриті нею пегматитові тіла біля сіл Писарівка та Вишняківка, розширення інформації про їх внутрішню будову, виявлені у них мінерали спонукали геологів до створення постійної експозиції. Тож за сприянням В.П. Амбургера і Б.О. Гаврусевича в селі Писарівка був створений невеличкий музей. Дану колекцію можна вважати попередником теперішнього Музею, першою спробою наочної демонстрації мінералів Волині. Перешкодою розвитку та розширенню виставки стала Велика Вітчизняна війна, що зруйнувала всі плани і що, на жаль, не залишила по собі ні музею, ні його експозиції.

Проте вже перший після окупації 1944 рік став початком відновлення пошуково-розвідувальної та видобувної діяльності на родовищі. Велике значення, яке надавалось родовищу керівництвом та масштабність

проваджуваних робіт, були зумовлені наявністю багатих на п'єзокварц об'єктів – стратегічно важливої сировини, якої потребувала держава. Продовження також отримала наукова діяльність з метою посилення вивчення і експлуатації в подальшому пегматитових тіл. Тому на початку 50-х років Інститутом геологічних наук АН УРСР була організована чергова група вчених, завдяки яким побачила світ монографія «П'єзокварцові пегматити Волині» (1957), Київським та Львівським державними університетами досліджувались властивості і умови утворення кристалів моріону і топазу із пегматитів [2].

Як наслідок знову постає питання відновлення втраченого музею, щоправда про його повноцінність говорити поки що було зарано. Причина цьому – відсутність ресурсів задля облаштування та впорядкування колекції і головна перешкода – не було належного приміщення, тому місцем для зберігання експонатів довгий час слугували ящики та сейфи геологів. Проте все це аж ніяк не було перешкодою для геологів, робітників рудника «Волинський», які, будучи в душі ентузіастами, віддавали себе справі створення музею, його наповнення новими зразками. Така діяльність, яку надихали і рухали вперед засновники зібраної колекції В.Т. Ключков та О.І. Салманін, змушувати чекати результатів не стала – в 1951 р. був відкритий мінералогічний музей.

Колекція була розміщена в одній великій кімнаті, а експонати розміщувались на спеціальних постаментах пірамідальної багатоповерхової форми. Такі скромні умови аж ніяк не могли применшити унікальність самої експозиції. Тому що вже тоді представництво в ній мінералів та гірських порід було широким та фахово скомпонованим. Зокрема демонструвалися кристали димчастого кварцу, моріону, гірського кришталю, топази світло-рожевого і блакитного кольорів, польові шпати, слюда, а також багато інших мінералів. Статус же колекції, визначений і зареєстрований в 1958 році Житомирським обласним управлінням культури як «Мінералогічний музей на громадських засадах» був закономірним.

Наступна сторінка становлення Музею була позначена змінами приміщення експозиції. Це відбувалось з різних причин, але головною і приємною все ж була та, що постійне розширення експонатів вимагало відповідно і нових більш просторих залів. Краса і різноманіття мінералів родовища стали ще більш яскравішими і доступнішими для відвідувачів, а останньому сприяли замовлені спеціальні скляні вітрини, нові меблі. Музей стає складовою частиною тематичної партії ВО «Західкварцсамоцвіти» (у об'єднання під такою назвою було трансформовано у 1977 р. рудник «Волинський» і яке продовжило роботи по видобутку та переробці п'єзокварцу,

дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння не лише на території України, а й сусідніх Білорусі та Молдови).

Таке широке поле діяльності місцевих геологів, що дозволяло постійно поповнювати зібрання зразками за рахунок освоєння нових родовищ, поступово перетворювало колекцію у повноцінний комплексний мінералогічний музей. По його експонатах за бажанням можна було з легкістю дослідити трудовий шлях чисельного колективу об'єднання. Адже з місць, де проводились роботи, геологи підприємства привозили цікаві зразки бурштину, родоніту, опалу, мармурового оніксу, обсидіану. Проте основу і головну його цінність тоді, як і зараз, звичайно становили зразки зібрані під час робіт на місцевому родовищі камерних пегматитів.

Варто додати, що оновлення колекції стало б неможливим без наполегливої праці геологів підприємства «Західкварцсамоцвіти» Ю. Г. Сорокіна, В. С. Булгакова, В. І. Панченко, І. С. Василишина, А. С. Весельєва, Ф. В. Мужановського, В. М. Бурлакова, Н. Г. Лукашенко, Т. М. Бурлакової, Л. І. Муського, І. П. Архарова та інших. Надійною допомогою їм у цій діяльності слугувала видана в 1973 р. наукова монографія під редакцією академіка НАН України Євгена Лазаренка «Мінералогія і генезис камерних пегматитів Волині», що стала результатом узагальнення та підсумків наукової діяльності десятків геологів, що присвятили себе справі дослідження Волинського родовища камерних пегматитів [7].

Поступово музей перестає бути закритим і недоступним для широкого загалу, яким він був довгий час в силу політичних мотивів. Та й не можливо вже було приховувати таке багате цілісне зібрання від шанувальників мінералогії, а навпаки настав час завойовувати авторитет у поважному колі геологів. Першою сюди проторувала шлях в 1984 р. міжнародна група вчених-геологів, членів XXVII Геологічного конгресу (Москва), в 1993 р. – учасники Міжнародного геологічного симпозіуму «Intergems-93» (Прага). Свої емоції та захват вони залишили у книзі відгуків музею, наділивши його такими епітетами як «казковий, ні з чим незрівнянний музей», «дивовижний музей світового значення». Колекція перетворюється вже на постійний пункт призначення у навчально-пізнавальних маршрутах геологів, студентів, школярів.

В 1992 році експонати Музею було переміщено у двоповерховий спеціально відремонтований будинок, де вони зберігаються на даний час, зайнявши більш гідну для такої поважної колекції площу – сьогодні це п'ять просторих залів. Розширення колекції новими зразками, яких на сьогодні налічується вже близько 2600, що репрезентують геологічні утворення України, Європи, Америки та Африки, відбувається постійно.

Колекція давно заслуговувала того, щоб бути відзначеною на державному рівні, щоб підтвердити отримане від відвідувачів звання унікального по наповненню та непересічного за змістом закладу ще й офіційним підвищенням свого статусу. Така подія сталася в 1996 р., коли згідно постанови Кабінету Міністрів України на основі колекції мінералів та гірських порід мінералогічного музею підприємства «Кварцсамоцвіти» було створено Музей коштовного і декоративного каміння, підпорядкований Міністерству фінансів України [3]. А вже в 2001 р. ще одна постанова КМУ присвоїла Музею статус «Науковий об'єкт, що становить національне надбання України» [5]. Таке визнання потребувало суттєві додаткові вимоги, серед яких окремим пунктом значиться широкий круг завдань. Головними з таких є подальше накопичення мінералогічної бази із Волинського родовища камерних пегматитів, забезпечення її надійного збереження, організація науково-дослідницької роботи, освітньо-пропагандистський спектр діяльності, популяризація геологічних знань, відповідність сучасним вимогам.

Відповідно до постанови КМУ від 02.02.2000 № 209 «Про затвердження переліку музеїв, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України» установа входить до переліку музеїв, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України [4].

Вісім зразків з колекції мають власні імена, присвячені як видатним вченим світового рівня визнання, так і назвам, що відображають характерні ознаки, які фігурують у світовій мінералогічній літературі. Це берили «Академік Євген Лазаренко» (рис. 1), «Апостоли Петро і Павло» (рис. 2), «Професор Павлишин» (рис. 3), топази «Академік Олександр Ферсман», «Золоте Полісся» (рис. 4), «Джерельце» (рис. 5), «Казка» (рис. 6), «Академік Станіслав Довгий». У 2001 році окремі мінерали (два берили та чотири топаза) занесені до державного реєстру України з їх власною назвою та у 2004 році зараховані до Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України [6]. Укрпоштою введено в обіг нову поштову марку «Берил «Апостоли Петро і Павло», виготовлену спеціально для художньої серії «Краса і велич України. Житомирська область».

Про світове визнання та популярність Музею свідчать і чисельні відгуки спеціалістів із різних країн світу, відвідувачів Музею, залишені у Книзі відгуків, зокрема: професора Шат (Кембридж, Великобританія), професора Джін Агрел (Кембридж, Великобританія), Джеймс Гарвін (Університет Брауна, США), доктора г - м. н. С. Зубовича (Білорусь), Р. Оджанавгора (Міннесота,

Рис. 1. Берил «Академік Євген Лазаренко» Рис. 2. Берил «Апостоли Петро і Павло»

Рис. 3. Берил «Професор Павлишин»

Рис. 4. Топаз «Золоте Полісся»

Рис. 5. Топаз «Джерельце»

Рис. 6. Топаз «Казка»

США), академіка НАН України Б. Стогнія, академіка НАН України Є. Лазаренка, професора В. Павлишина, професора М. Ковальчука, академіка НАН України О. Пономаренка, академіка НАН України П. Гожику, професора К. Деревської, Святійшого Патріарха всієї Русі України УПЦ КП Філарета, академіка Фрідріха Ганка (Фрайбург, Німеччина), професора Акселя Мюллера (Осло, Норвегія), посла Швейцарії в Україні Клода Вільда та ін.

Серед найуспішніших наукових проектів Музею варто назвати організацію і проведення Всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій «Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання», які були започатковані як щорічні з 2008 року. У 2018 році статус конференції змінився з науково-краєзнавчого на науково-практичний. Співорганізаторами конференції виступили ДУ «Музей коштовного і декоративного каміння», Українське мінералогічне товариство, ГО «Спілка геологів України». Конференція набула нового якісно високого гатунку, зокрема, виріс загальний рівень наукової дискусії, підвищилась цінність запропонованих до обговорення питань, кількісно збільшилось та географічно розширилось число учасників заходу.

В 2021 році відбулась десята науково-практична конференція «Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання» що є знаковою, оскільки була науковою подією, яка дозволяла узагальнити наукові здобутки попередніх дев'яти конференцій [9].

З року в рік на конференціях зростає науковий рівень, теоретична та практична значимість запропонованих до обговорення матеріалів, кількісний склад учасників заходу. Була створена можливість долучити до професійної дискусії заслужених вчених, співробітників провідних геологічних організацій, краєзнавців і працівників музеїв. Щоразу в рамках робочої атмосфери учасники конференцій презентували свої дослідження та були рушіями новаторських поглядів, вдавались до наукових дебатів, у результаті яких захід ставав майданчиком, на якому накопичений досвід геологічної науки в поєднанні з доробками починаючих спеціалістів давав вагомий результат.

Значна частина експонатів Музею є унікальними і не мають аналогів в світі. Колекція має виняткове значення для науки і не підлягає відтворенню у разі її руйнування, тому що втрата рідкісних експонатів не може бути замінена на інші подібні [1, 8].

Стратегія розвитку Музею передбачає поширення геологічних знань, залучення до Музею широкого загалу відвідувачів; забезпечення повноцінного функціонування Музею як наукового та культурно-просвітницького закладу; подальший розвиток як осередку геолого-мінералогічного життя, піднесення

рівня його роботи відповідно до сучасних вимог, розвиток інфраструктури, розширення онлайн ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василюшин І.С., Індутний В.В., Павлюшин В.І. та ін. Музей коштовного і декоративного каміння. Каталог. Науково-популярне видання. Київ. Державний гемологічний центр України, 2001. 100 с.
2. Ивантишин М.Н., Клочков В.Т., Личак И.Л., Царовский И.Д. и Чернышкова Л.П. Пьезокварцевые пегматиты Волини (Украинская ССР). Киев : Изд-во АН УССР. 1957. 204 с.
3. Кабінет міністрів України. Постанова від 11.12.1996р. №1485 «Про створення музею коштовного і декоративного каміння». 1 с.
4. Кабінет міністрів України. Постанова від 02.12.2021 № 1388 «Про затвердження переліку музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини музейного фонду України». 61 с.
5. Кабінет міністрів України. Постанова від 19.12.2001р. № 1709 «Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання». 5 с.
6. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 12.05.2004р. №306р «Про зарахування цінностей колекції Музею коштовного і декоративного каміння до Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України». 2 с.
7. Лазаренко Є.К., Павлюшин В.І., Латиш В.Т., Сорокін Ю.Г. Мінералогія і генезис камерних пегматитів Волині. Львів, 1973. 360 с.
8. Яковлева В.В. Музей коштовного та декоративного каміння. До 10-ї річниці. Житомир, 2006. 6 с.
9. Яковлева В.В., Ковальчук М.С. Історично-наукові аспекти науково-практичної конференції «Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання». *Матеріали X науково-практичної конференції «Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання»* (8 жовтня 2021 р. смт. Хорошів). Київ, 2021. С. 5 – 28.

REFERENCES

1. Vasylyshyn I.S., Indutny V.V., Pavlyshyn V.I. etc. 2001. Museum of precious and decorative stones. Catalogue. Popular scientific edition. Kyiv. State Gemological Center of Ukraine, 100 p.
2. Ivantyshyn M.N., Klochkov V.T., Lychak I.L., Tsarovsky I.D., Chernyshkova L.P. 1957. Piezoquartz pegmatites of Volyn (Ukrainian SSR). - Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. 204 p.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution dated 11.12.1996 No. 1485 "On the creation of a museum of precious and decorative stones." 1 p.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution dated 02.12.2021 No. 1388 "On approval of the list of museums and reserves that store museum objects that are state property and belong to the state part of the museum fund of Ukraine." 61 p.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution dated 19.12.2001 No. 1709 "On approval of the list of scientific objects constituting national property". 5 p.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine. Order dated 12.05.2004 No. 306p "On the enrollment of the valuables of the Museum of Precious and Decorative Stones collection to the Historical Fund of Precious Metals and Precious Stones of Ukraine." 2 p.
7. Lazarenko Ye.K., Pavlyshyn V.I., Latysh V.T., Sorokin Y.G. 1973. Mineralogy and genesis of chamber pegmatites of Volhynia. Lviv. 360 p.
8. Yakovleva V.V. 2006. Museum of precious and decorative stones. To the 10th anniversary. Zhytomyr. 16 p.
9. Yakovleva V.V., Kovalchuk M.S. 2021. Historical and scientific aspects of the scientific and practical conference "Mineral and raw material wealth of Ukraine: ways of optimal use". *Materials of X scientific and practical conference "Mineral and raw material wealth of Ukraine: ways of optimal use"* (October 8, 2021, Khoroshiv township). Kyiv. P. 5 – 28.

V. V. Yakovleva, I. A. Kovtun

MUSEUM OF PRECIOUS AND DECORATIVE STONES – HISTORY, RECOGNITION, DEVELOPMENT

The Museum of Precious and Decorative Stones is one of the well-known museums dedicated to geological topics. The creation of the Museum developed in parallel with the research and exploitation of the Volyn chamber pegmatite deposit. The collection of specimens from the Volyn chamber pegmatite deposit, minerals of the natural resource base of Ukraine and minerals and rocks from deposits around the world has deservedly received the status of unique. This collection, which is the result of many years of hard work by local specialists, is known and respected both among geological experts and numerous nature lovers. Many of the Museum's exhibits are unique and have no analogues in the world. The collection is of exceptional importance for science and cannot be reproduced in the event of its destruction, as the loss of rare exhibits cannot be replaced by other similar ones. Eight specimens from the collection have their own names, dedicated both to prominent scientists of world renown and to names that reflect the characteristic features that appear in the world mineralogical literature.

The Museum's development strategy envisages: dissemination of geological knowledge, attraction of a wide range of visitors, ensuring full functioning as a scientific, cultural and educational institution, further development as a centre of geological and mineralogical life, raising the level of its work in accordance with modern requirements, infrastructure development, and expansion of online resources.

Keywords: museum of precious and decorative stones, topaz, beryl.

Музей коштовного і декоративного каміння, Хорошів, Україна
Віталія Яковлева
директор
Іван Ковтук
Молодший науковий співробітник

Стаття надійшла: 01.11.2023